

Олександра СЕРБЕНСЬКА

“ПИЛЬНО Й НЕНАСТАННО ПОЛІТЬ БУР’ЯН ...”

З цією мудрою порадою-настановою Максим Рильський звертається до кожного з нас, і впливає вона з глибокої синівської любови письменника до рідної мови, подиктована щирим прагненням позбутися мовних неоковирностей, що виникли як наслідок багатьох заборон уживати українську мову, утисків, чужинецької експансії, спеціально організованого хаосу у її вивченні, жаданням патріота бачити її “чистішою від слюзи”, зберегти її красу і самобутність. Видатний український мовознавець Юрій Шевельов, ґрунтовно аналізуючи стан і статус української мови першої половини ХХ ст., мав усі підстави стверджувати: “Урядове втручання у внутрішні закони мови було радянським винаходом і новиною. Ні поляки, ні румуни, ні чехи до цього не вдавалися, як і не вдавалася царська адміністрація дореволюційної Росії. Вони всі обмежувалися на заходах зовнішнього тиску... Радянська система встановлює контроль над структурою української мови, забороняє певні слова, синтаксичні конструкції, граматичні форми, правописні й орфоепічні правила, а натомість пропагує інші, ближчі до російських або й живцем перенесені з російської

мови... Боротьба відбувалася не тільки в людській психіці, а й у самій мові”[1].

Приїхавши після вимушеної кількадесятирічної еміграції в Україну і послухавши, як вона говорить, учений застерігає нас від тієї загрози, яку таять у собі наслідки радянської мовної політики: “Чи багато з тих, хто активно оперує мовою, усвідомлює, що мова перебуває сьогодні на критичному роздоріжжі... у виборі своєї майбутньої структури і що кожний з нас, виробляючи ті чи ті слова й форми, голосує за те, якою вона буде структурно?”

Помилки у нашому мовленні чимало, вони дуже різні – логічні, правописні, лексичні, мовностилістичні... Їх вивчення – важлива наукова проблема. Адже аналізуючи різноманітні мовленнєві порушення, комунікативні невдачі, вникаючи в їхню природу, пізнаючи механізми помилок – огріхів, описок, неточностей, аномалій, ляпсусів, – можна розкрити психологічну структуру помилкової дії, визначити закони мовленнєвої поведінки людини і на цій основі виробляти практичні рекомендації. Сьогодні виділився окремий напрям досліджень, відомий під назвою “лінгвістика помилок”,

Російські вислови

вполне возможно
в случае отсутствия
в строгом смысле слова
из-за отсутствия доводов
иметь виды на что
ником образом
он прав
оставлять за собой право
помочь делу
после окончания
поставить вопрос ребром
представь себе
присутствие духа
при всем старании
при всем честном народе
ставит знак равенства
стоит (заслуживает)
внимания
стоит напомнить
таким образом

тем не менее
явное противоречие
а все-таки
это исключает возможность

Скальковані

вповні можливо
у випадку відсутності
у строгому смислі слова
через відсутність доказів
мати види на щось
ніяким (жодним) чином
він прав (правий)
залишати за собою право
допомогти справі
після закінчення
ставити питання ребром
представ собі
присутність духу
при всьому старанні
при всьому чесному народі
ставити знак рівності
вартує уваги

вартує нагадати
таким (отаким) способом
(чином)
тим не менше
явне протиріччя
а все ж таки
це виключає можливість

Українські

цілком можливо
якщо немає
у точному значенні слова
якщо доказів немає
розраховувати (сподіватися) на що
аж ніяк, ніяк, у жодному (ні в якому) разі
він має рацію
застерігати собі право
зарадити справі
закінчивши
ставити питання руба
тільки подумай
цілковите самовладання
хоч як старався, хоч як намагався
привселюдно, при всіх
ототожнювати
заслугує на
увагу (уваги), вартий уваги
варто нагадати
так (отак), у такий спосіб

проте, а в тім, однак
очевидна суперечність
попри це
це унеможлиблює, це не дає змоги

“помилкознавство”, “девіатологія” [2] Серед мовних покручів, які мовець не завжди усвідомлює як помилку, є готові вислови: *рахую можливим, інша сторона медалі, кожна хвилинка на рахунок, у тексті зустрічаються помилки, доля істини, до останнього часу, через відсутність доказів, краці з кращих, відпала необхідність, смисл життя, у строгому смислі слова, немає смислу, перейшов границі можливого, підростаюче покоління, оточуюче середовище та багато інших.* Кожний з нас має таку “картотеку готових висловлювань”, у якій чимало неукраїнських: переважно це російські синтаксичні блоки, заповнені українськими словами. Приклади з такої картотеки пропонуємо у додатку (див. С. 66).

Уживають, наприклад, слово *співпадіння* (скальковано рос. *совпадение*, хоч у мові є питома українське *збіг*); але якщо взяти на допомогу “здоровий глузд”, то *співпадіння* можна тлумачити хіба що як “спільне з кимось падіння”. Отже, замість кальки-покруча *випадкове співпадіння обставин* маємо природний вислів *випадковий збіг обставин*. Часто недоречно вживають слова *зустрічається, знаходиться, рахувати, рахунок*, калькуючи вже семантику. Адже не треба спеціальної освіти, щоб збагнути: *зустрічаються там, де є зустріч, знаходиться те, що загубили, рахунок можна мати у банку, а рахують гроші.* Отже, вислови у *творах часто зустрічаються помилки, моя квартира знаходиться не третьому поверсі, я прийшов на рахунок курсової* неприродні для нашої мови, хоча, здається всі слова українські.

Тому треба обережно поводитися зі словом і залишати “в картотеці” те, що є спільнослов’янським набутком, але позбуватися чужого, активізувати питоми для української мови вислови, дбаючи тим самим про збереження її самобутності. Вдумливий читач, який прагне очищати своє мовлення від неприродних для української мови словосполучень, почерпне багато корисного з названих далі праць, а також у пригоді йому стане Словничок ненормативних висловів, який подаємо нижче.

1. Шевельов Юрій. Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900–1941). Стан і статус. – Сучасність, 1987. – С.263–164

2. Докладніше про це див. працю: Бацевич Ф. Основи комунікативної девіатології. – Львів, 2000.

Рекомендована література

1. Антисуржик: Вчимося ввічливо поводитись і правильно говорити: Посібник / За заг. ред О. Сербенської. – Львів, 1994.
2. Антоненко-Давидович Б. Як ми говоримо. – 4-е вид., перероб. і доп. – К., 1997.
3. Головащук С.І. Російсько-український словник сталих словосполучень. – К., 2001.
4. Караванський Святослав. Російсько-український словник складної лексики. – К., 1998.
5. Непійвода Наталія. Практичний російсько-український словник. Найуживаніші слова і вислови. – К., 2000.
6. Пономарів О. Культура слова. Мовностилістичні поради. – К., 1999.

**СЛОВНИЧОК
НЕНОРМАТИВНИХ ВИСЛОВІВ**

неправильно	правильно
а між тим	а тим часом, а насправді, а проте
безвихідне положення	безвихідне (безпорадне) становище
без пам’яти любить	шалено (до безтями), кохає (любить, захоплюється)
бережись поїзда!	стережися поїзда (потяга)!
бере свій початок	починається
битком набито	повно-повнісінько, напхано
більше всього	понад усе, найбільше, більше за все
більше ніж досить	цілком (зовсім) достатньо (досить)
брати в основу	брати за основу (як основа)
будьте добрі	будьте ласкаві, коли ваша ласка
будь- якою ціною	за будь-яку ціну
в більшій мірі	більшою мірою
в більшості випадків	здебільшого
вважати необхідним	вважати за потрібне
в даний момент	у цей момент
в даний час	тепер, у цей час
в другий раз	іншим разом, іншого разу
вживати міри	вживати заходів
виконано мною	я виконав
відволікати увагу	відвертати увагу
відкласти в сторону	відкласти вбік (набік)
відкривати зелену вулицю	дати зелену вулицю
відкривати нову сторінку	починати нову сторінку
відкрити книжку	розгорнути книжку
відпала необхідність	немає потреби
в кінці кінців	врешті, врешті-решт, зрештою, нарешті, кінець кінцем, у кінцевому(остаточному) підсумку
в любий час	будь-коли
в минулому році	торік
в незначній мірі	незначному мірою, незначно
в повній мірі	повною мірою
в принципі,	
мені все рівно	власне (кажучи) мені все одно (байдуже, однаково)

все більше й більше	дедалі (щодалі), щораз, чимраз більше	команда лідирує	команда веде перед, на першому місці, перша
в скорому часі	незабаром, скоро, невдовзі	крайні міри	надзвичайні заходи
в якості голови	як голова, у функції (ролі) голови	крайня необхідність	конечна потреба
		куди не йшло	добре, гаразд, нехай (хай) уже так
гірше всього	найгірше, якнайгірше, щонайгірше	лід тронувся	крига скресла (рушила, пішла)
гірше нікуди	гірше не може бути, гірше не можна	любо подивитись	є на що подивитись
		любою ціною	за всяку ціну
давайте напишемо	напишімо	мені все рівно	мені однаково (байдуже), мене це не обходить
давати добро	схвалити	менше всього	найменше, якнайменше, щонайменше, менш за все
далеко більше ніж	набагато (багато, значно) більше ніж		
дивитися	дивитися інакше,	набратися терпіння	бути терпеливим
другими очима	по-іншому	на перших порах	на початку, спочатку, спершу
діюче законодавство	чинне законодавство	на цей рахунок скажу	щодо цього, про це скажу
для виду	для годиться, про людське око	не вартує уваги	не заслуговує на увагу (уваги), не вартий уваги
доглядати за хворим	доглядати хворого	не відмовляюся	охоче, залюбки, з дорогою душею
доля істини	часточка (частка) правди (істини)		
до сих пір	досі	незалежно	незалежно від віровизнання
другим разом	іншим разом, іншого разу	від віросповідання	немає спокою
другими словами	інакше кажучи	не знаходить собі місця	
завод продовжує працювати	завод і далі працює	не має відношення до цього	не стосується цього
залишає бажати багато кращого	могло б бути набагато кращим	не маю можливості	неспроможний
залишаємо за собою право	застерігаємо собі право	не поздоровиться йому	так не минеться йому, не буде добра йому
залишатися в стороні	залишатися осторонь	не становить проблеми	не важко
запрошуються всі бажаючі	запрошуємо всіх зацікавлених	не стану скривати	не приховуватиму, не буду приховувати
здаю в оренду	винаймаю	ноги віднімаються	ноги відібрало, відбирає ноги
зійти з розуму	збожеволіти, стратити розум, з'їхати з глузду	носить назву	називається, іменується, має назву
знаходити потрібним	вважати за потрібне	носить прізвище	
знаходиться в опозиції	опозиційний до...	чоловіка	має прізвище чоловіка
з родзинкою (перен.)	з живчиком, з перчиком	ну й діла!	оце так!
іншими словами	інакше кажучи	обезболюючі засоби	знеболювальні засоби
їхав в якості пасажира	їхав як пасажир	обезкуражив мене	збентежив мене
йду репетирувати	йду на репетицію	об'єм знань	обсяг (обшир) знань
		об'єм робіт	обсяг робіт
кинутися у вічі	впадати у вічі (в око)	область науки	галузь (сфера) науки
кожна хвилинка		об'явити недійсним	уневажнити
на рахунку	кожна хвилинка дорога	осмислити суть справи	збагнути, осягнути, з'ясувати, усвідомити
курує промисловістю	опікується (наглядає за) промисловістю		(вникнути в суть) справи

оточуюче середовище	навколишнє середовище, довкілля	саме важне	найважливіше, щонайважливіше, якнайважливіше
отримати освіту	здобути освіту	самий видатний	найвидатніший, якнайвидатніший
по вашій просьбі	на ваше прохання	себе не забувати	пам'ятати (не забувати) про себе
по всякому поводі	з усякого приводу	сердечний приступ	серцевий напад
подаємо вашій увазі	подаємо до вашої уваги	сказано в мій адрес	сказано на мою адресу
по імені і по батькові	на ім'я і по батькові	служити підставою	бути підставою
по ліву сторону	ліворуч (з лівого боку)	служити прикладом	бути прикладом
помимо волі	мимоволі	смысл існування	сенс існування
попасти в тупик	потрапити в безвихідь, (в безвихідне становище, в беспорядне становище)	співставляти факти	зіставляти, порівнювати факти, проводити паралель
попередити пожежу	запобігти пожежі	схвальний відзив	схвальний відгук
порядка 30 відсотків	близько (приблизно) 30 відсотків	тільки що	тільки-но, щойно
потерпіти невдачу	зазнати невдачі	торчати перед очима	стовбичити (стирчати) перед очима
представляє великий інтерес	дуже цікавий	точка в точку	точнісінько; слово в слово
при всьому старанні	хоч як старався (намагався)	точно так	так само, достоту так
при всякій погоді	за всякої погоди	точно такий же	такий (отакий) самий
придавати значення	надавати значення (ваги)	у випадку необхідности	у разі потреби, якщо є потреба
при здійсненні	здійснюючи	у всіх місцях	скрізь, по всіх усядах
прийду в вісім годин	прийду о восьмій годині	у письмовій формі	на письмі, у писемній формі
приймати до відома	брати (взяти) до відома	хворий туберкульозом	хворий на туберкульоз
приймати міри	вживати заходів	ходімте в сад	ходім (о) в сад
приймати резолюцію	ухвалити резолюцію	хресні батьки	хрещені батьки
приймати рішення	вирішувати	це не має відношення до справи	це не стосується справи
прийти в голову	спало на думку	це послужило причиною	це спричинило (зумовило), це призвело до того, що...
прийти до свідомости	опритомніти, прийти до пам'яті (до тями),	це тобі так не пройде	це тобі так не минеться (не мине)
при наявності чого	коли (якщо) є що	через відсутність доказів	якщо немає доказів
при необхідности	якщо є потреба	честь і хвала	шана і хвала
приносити вибачення	просити вибачити, перепрошувати	що б не сталося	хай що станеться
при оцінці чого	оцінюючи що	явна помилка	очевидна помилка
присядьте	прошу сідати, сідайте, будь ласка	явне протиріччя	очевидна суперечність
приходити в протиріччя	заходити в суперечність	як находиш потрібним	як (собі) знаєш
приходиться працювати	доводиться працювати	як ні в чому не було	наче нічого не сталося
пропустити мимо вух	не звертати уваги,	як пелена з очей упала	мов полуда з очей спала
про смаки	не сперечаються		
не сперечаються	у кожного свій смак		
простіший простого	найпростіший, простісінький		
протирічить програмі	суперечить програмі		
радувати око	тішити око		
рахую можливим	вважаю (визнаю) можливим (за можливе)		
рахуючи з цього дня	починаючи від (з) цього дня		
рахую, що...	вважаю, думаю, гадаю, міркую, що...		
рішити задачу	розв'язати задачу		
розкрити книгу	розгорнути книгу		